

ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 387.01

Олександр Вознюк

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПЕДАГОГІЧНІ ЦІЛІ ЯК ПРЕДМЕТ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ НАУКОВЦІВ

Розглядаються педагогічні цілі як предмет вивчення українських та польських науковців. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про певне узгодження головних освітніх цілей у царині української та польської педагогічної науки, які виявляють три наріжні напрями: формування особистості; формування громадянина-патріота; формування компетентного фахівця.

Одним із наріжних аспектів освітнього процесу є його ціль як ідеальне мисленнєве передбачення кінцевого результату педагогічного процесу. Загальна мета освіти відображається в державних документах і конкретизується в програмах з окремих навчальних предметів, підручниках, посібниках, дидактичних матеріалах.

Зазначені аспекти педагогічної телеології є предметом вивчення низки вітчизняних учених (О. Дубасенюк, Т. Ільїна, І. Підласий, П. Підкасистий, В. Селіванов, В. Ситаров, Н. Тализіна та ін.), які висвітлюють різні підходи до розуміння педагогічних цілей, а також співвідношення цілі й мети у контексті педагогічної діяльності [1; 2].

Відтак, серед педагогічних пріоритетів, які виділяють українські науковці, проблема цілеутворення постає найважливішим мотиваційним механізмом реалізації процесу розвитку педагогічних явищ. Дійсно, мета є необхідною умовою цього процесу, без якого останній неможливо здійснити. Н. Кузьміна зазначає, що слід завжди пам'ятати, що у реальному педагогічному процесі мета – визначальний чинник. Вона допомагає добирати зміст навчання, його методи і форми. Таким чином, мета стає тим стрижнем, навколо якого педагог поєднує всі педагогічні засоби в систему, визначаючи місце кожного з них. Глибоке розуміння викладачем мети навчання і виховання, як правило, веде його до пошуків ефективних засобів їх досягнення, зумовлює його творче ставлення до педагогічної праці. Байдужість до цілей педагогічного процесу робить викладацьку працю неусвідомленою, стихійною, веде до невиправданих витрат часу і сил, що, у свою чергу, негайно позначається на ставленні школярів до навчального предмета [2, с. 44].

Тим більше, як довели науковці (І. Бех, В. Франкл, Е. Фромм та ін.), сенс життя впливає з його мети, з його цільового аспекту. П. Анохін

розглядав людину як функціональну систему, системоутворювальним чинником якої є шуканий кінцевий результат, що забезпечує продуктивний саморозвиток людини у новому середовищі.

Відтак, **мета** статті полягає в аналізі педагогічних цілей як предмета вивчення українських та польських науковців.

Вивчення наукових джерел українських педагогів та державних освітніх документів України ("Про освіту", "Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті" та ін.) дозволяє диференціювати три глобальні напрями педагогічного дослідження, пов'язані з трьома загальними цілями освіти. Ідеться про цілісний триєдиний розвиток: 1) гармонійної особистості як суб'єкта суспільно-особистісних цінностей; 2) громадянина як патріотичного суб'єкта; 3) компетентного фахівця як суб'єкта діяльності [1, с. 234–240].

Зазначені цілі, як ми вважаємо, знаходять певну реалізацію у царині польської педагогічної думки. Як вважають польські педагоги, підходи до освітніх цілей, зокрема й до цілей виховання, у педагогіці є найбільш розпливчастими, найменш науково обґрунтовані як теоретичні об'єкти. Це залежить від таких чинників: а) різні погляди на предмет дослідження про педагогічні цілі; б) залежність цілей від панівної філософської орієнтації та домінантної освітньої парадигми; в) світоглядні та (або) релігійні підстави осіб, які займаються проблемами педагогічної телеології професійно; г) постановка і формулювання цілей в документах ООН, таких як "Декларація прав людини" або "Декларація прав сім'ї" та ін.; д) позиція костелу в досить релігійній Польщі; е) зміст програм різних панівних політичних партій; ж) трактування цілей у документах державних органів управління.

Зазначені чинники відображено у назвах польських книг і статей, у яких ідеться про складність і неоднозначність процесу визначення цілей виховання і навчання, що робить педагогічну телеологію найбільш проблемним аспектом психолого-педагогічної науки Польщі. Наприклад, праця Б. Суходольського (B. Suchodolski), названа "Виховання незважаючи ні на що" [9; 10], А. Налясковського (A. Nalaskowski) – "Освіта по той бік дзеркала" [6], К. Конаржевського (K. Konarzewski) – "Педагогіка цілей або педагогіка цінностей" [5].

Водночас, ніхто з польських педагогів не заперечує такого визначення мети навчання та виховання в педагогіці, як усвідомленого образу передбачуваного результату педагогічного процесу, на досягнення якого спрямовані дії людини, оскільки мета – це свідомо запрограмований результат педагогічних дій (впливів) на особистість. У цьому зв'язку зазначимо, що у польській педагогічній науці в процесі проектування та постановки цілей також часто використовуються так звані стандарти і норми. Однак вважається, що не всі чинні стандарти і норми можуть належати до педагогічних цілей – сюди входять тільки ті норми і цінності, які свідомо включені до мети виховання і навчання.

Суттєво зазначити, що при аналізі цілей у польській педагогіці часто обговорюються питання про ідеал виховання, узагальнений образ якого робить значний вплив на проблеми цілепокладання. У процесі "побудови", "конструювання" такого ідеалу польські науковці активно шукають відповідь на питання про те: а) якою є і якою повинна бути сучасна людина; б) якими є зміст і призначення її місії в житті; в) як і в ім'я яких ідеалів, цілей і цінностей людина повинна прожити життя; г) у чому взагалі полягає сенс існування людини тощо.

У зв'язку з цим суттєвою є думка міжнародного колективу науковців, що розробили "Педагогічну конституцію Європи", на яку орієнтується польська педагогічна спільнота. У Конституції наводяться основні компетентності, якими повинен володіти вчитель ХХІ століття і які постають певними цілями педагогічної освіти: 1) комунікативна компетентність (зокрема сучасний учитель має вільно володіти кількома європейськими мовами); 2) компетентність самоідентичності; 3) компетентність справедливості; 4) лідерська компетентність; 5) дослідницько-аналітична компетентність; 6) здатність навчатися протягом життя; 7) емпатія – здатність розуміти переживання учня чи студента та співпереживати в процесі спілкування.

Якщо подана вище концепція особистості вчителя постає, у певному розумінні, *інструментально-раціональною*, то в концепції *глобальної освіти* (розроблена у США у 70-ті роки ХХ століття і поширена у 80-ті роки світом) особистість педагога розглядається в контексті *духовно-розвивальної парадигми*. Сутність цієї концепції полягає в педагогічній меті, що спрямована на розвиток молодих людей з планетарним мисленням, що передбачає гармонійні взаємовідносини зі світом, людьми, собою, поєднання загальнолюдських і локальних аспектів дійсності, передбачення майбутнього і причетності до теперішнього, в результаті чого було розроблено посібник для педагогів щодо упровадження глобальної освіти, в якому декларується *глобальна компетенція педагога*, що реалізується у таких положеннях: педагоги є глибокими мислителями, майстрами й обізнаними практиками, універсалами, здатними майстерно вирішувати проблеми, педагоги є культурно розвиненими професіоналами, обізнаними про динаміку глобальних перетворень у світі, вони є широко освіченими особистостями, підготовленими для життя та діяльності у ХХІ столітті (користувачами інформаційно-комунікаційних технологій), вони є членами єдиної команди, відповідальними і духовно-моральними громадянами.

При цьому у відповідних педагогічних дискурсах у сфері педагогічної телеології часто роблять наголос на думці про те, що основна мета виховання – не пряма передача вихованцям загальнолюдського ціннісного досвіду, а формування у молоді здатності до вибору моральних цінностей, створення моральних критеріїв, заснованих на гуманістичних ідеалах.

У якості методології цінностей, відображених у меті виховання, зазвичай розглядаються: прагматизм Дж. Дьюї; новий екзистенціалізм М. Бубера; гуманістична психологія К. Роджерса і А. Маслоу; когнітивна концепція морального розвитку Л. Колбсрга; епігенетична модель

особистості Е. Еріксона та інших видатних учених-гуманістів, яких об'єднує спільна навчально-виховна мета – допомогти людям жити відповідно до загальнолюдських цінностей та досягти успіху в професійній діяльності.

У низці педагогічних монографій та підручників в Польщі здійснені спроби створення класифікації цілей. Найбільш систематизованою є класифікація, створена А. Гурицькою (A. Guryska), де виокремлено: 1) креативні цілі виховання ("розвинути пізнавальні та інші інтереси", "допомогти особистості утвердитися в певних переконаннях"; "розвинути ціннісну сферу" тощо); 2) "оптимальні" цілі (наприклад, "збільшити...", "розширити...", "поглибити..."; 3) "мінімалізаційні" цілі ("послабити...", "обмежити...", наприклад, послабити вплив негативних властивостей характеру тощо); 4) корекційні цілі ("змінити...", "зменшити..." та ін.) [4, с. 163–164].

Є дослідження, побудовані на виокремленні цілей виховання з інтегративних загальнолюдських цінностей, у першу чергу таких як "правда", "добро", "краса", або базових рис особистості людини – "працьовитість", "совість", "справедливість", "альтруїзм", "відповідальність" та ін. При цьому робиться висновок, що без усвідомлення цілей виховання педагог буде позбавлений цінного "атласу дороги", який би показував напрямок руху, способи, методи і форми навчально-виховного впливу.

Серед учених, що займаються відбором найбільш значущих цілей виховання і навчання, можна відзначити широко цитованого в Польщі німецького педагога В. Брезінку (W. Brezinka), який диференціює такі педагогічні цілі: а) усунення негативних чинників впливу навколишнього середовища, які можуть гальмувати розвиток людини; б) забезпечення натуральності процесу розвитку, який зумовлений генетичною програмою розвитку людини; в) досягнення такого рівня вихованості, коли людина сама керує власним розвитком; г) успадкування конструктивних зразків поведінки значущих для людини особистостей; д) присвоєння загальнолюдських моральних цінностей і норм, часто виражених у категоріях заповідей – "не вбий", "шануй батька і матір своїх", обов'язків – "якщо хочеш бути вихованим, то повинен завжди віддавати борги" та ін.; е) засвоєння дітьми та молоддю цінностей матеріальної і духовної культури суспільства; ж) сприйняття особистістю позитивного впливу релігії, яка допомагає в кризові моменти людського життя.

В. Брезінка приймає за найбільш загальні цілі розвитку особистості фізичну вправність людини, духовне багатство, вміння жити без конфліктів у суспільстві, успішність у житті [3].

М. Новак (M. Nowak) розрізняє цілі моральні та позаморальні, універсальні й базові, при цьому визначаючи процес цілепокладання як активність особистості, що під час постановки цілей повинна базуватися на таких підставах: а) поставлена мета логічно впливає з попередньої і

майбутньої навчально-виховної діяльності і повинна бути аргументованою; б) аргументованість мети повинна бути правдивою, важливою і раціональною; в) мета формується в найбільш загальному вигляді у формі гіпотетичного припущення.

У своїй фундаментальній монографії "Теорії і концепції виховання" М. Новак обґрунтовує багато таксономій цілей виховання і навчання, де на основі відповідної класифікації виокремлено найбільш загальні значущі (вищі) цілі, які включають у себе цілі одиничні. За таких умов побудову ієрархії цілей у польських педагогічних виданнях найчастіше розуміють як процес створення дерева цілей за ознакою їх цінності для суспільства і конкретної особистості [8, с. 342–362].

Незважаючи на дискусії про найбільш прийнятні цілі навчання і виховання, серед учених-педагогів Польщі утвердилася думка про те, що постановка і формулювання освітніх цілей – це логічно обґрунтований контекст усіх навчально-виховних впливів.

Серед нових освітніх напрямків у Польщі, які створюють концептуальний ґрунт для *узагальнення освітніх цілей*, можна виділити; 1) цілі, засновані на розвитку довіри і довірчих відносин між людьми, які П. Шломпка (P. Szlompka) вважає фундаментом суспільства [11]; 2) цілі, що вимагають освоєння особистістю методів творчої ресоціалізації, наприклад, використання можливостей спорту, театру, музики, пластики, психо- і соціодрами та ін. [5; 8]; 3) цілі, які оптимально вводять людину у світ культури й у громадське життя [8]; 4) цілі у сфері міжкультурної і регіональної освіти [7]; 5) цілі, які реалізують успішну професійну діяльність людини [10].

Зазначені цілі можна диференціювати за виокремленими нами трьома освітніми цілями:

1. Формування особистості (цілі, що вимагають освоєння особистістю методів творчої ресоціалізації, наприклад, використання можливостей спорту, театру, музики, пластики, психо- і соціодрами та ін; цілі у сфері міжкультурної і регіональної освіти).

2. Формування громадянина (цілі, які оптимально вводять людину у світ культури і громадське життя; цілі, засновані на розвитку довіри і довірчих відносин між людьми).

3. Формування компетентного фахівця (цілі, які реалізують успішну професійну діяльність людини).

Відтак, проведений аналіз дозволяє зробити **висновок** про певне узгодження головних освітніх цілей у царині української та польської педагогічної науки.

Список використаних джерел та літератури

1. Вознюк О. В. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід : монографія / О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк.— Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009.— 684 с.

2. Методика воспитательной работы : учеб. пос. для студ. высш. пед. учеб. заведений / под ред. В. А.Сластенина.— М. : Академия, 2002.— 114 с.
3. Brezinka W. Erziehung in einer wert-unsicheren Gesellschaft / W. Brezinka.— München – Basel, 1993.— 234 s.
4. Gurycka A. Struktura i dynamika procesu wychowawczego. Analiza psychologiczna / A. Gurycka.— Warszawa, 1979.— 132 s.
5. Konarzewski K. Pedagogika celów czy pedagogika wartości / K. Konarzewski // Kwartalnik pedagogiczny.— 1988.— Nr. 2.— S. 151–172.
6. Nalaskowski A. Edukacja po drugiej stronie lustra / A. Nalaskowski.— Kraków, 1994.— 134 s.
7. Nikitorowicz J. Edukacja regionalna i międzykulturowa / J. Nikitorowicz.— Warszawa, 2009.— 150 s.
8. Nowak M. Teorie i koncepcje wychowania / M. Nowak.— Warszawa, 2008.— 83 s.
9. Suchodolski B. Podstawy wychowania socjalistycznego / B. Suchodolski.— Warszawa : KiW, 1967.— 332 s.
10. Suchodolski B. Wychowanie mimo wszystko / B. Suchodolski.— Warszawa, 1990.— 125 s.
11. Szlompka P. Zaufanie społeczeństwa / P. Szlompka.— Kraków, 2007.— 156 s.

Oleksander Wozniuk. Cele pedagogiczne przedmiotem badań ukraińskich oraz polskich badaczy

Rozpatrzone cele pedagogiczne jako przedmiot badań ukraińskich oraz polskich badaczy. Przeprowadzona analiza pozwala zrobić wniosek o pewnym uzgodnieniu głównych celów edukacyjnych w ukraińskich i polskich badaniach pedagogicznych, jakie wskazują trzy narożne kierunki: formowanie osobistości, formowanie obywatela-patrioty, formowanie kompetentnego fachowca.

Oleksandr Vozniuk. The Pedagogical Aims as an Object of the Ukrainian and Polish Scientists' Studies

The article describes pedagogical aims as the object of the Ukrainian and Polish scientists' studies. The conducted analysis allows making a conclusion about the main educational aims agreement in the field of the Ukrainian and Polish pedagogical science, which are shown by three key directions: personality formation; citizen and patriot formation; specialist formation.